

Інна СТАРОВОЙТЕНКО (*Київ*)

ДВА ЛИСТИ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО ДО ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА (СІЧЕНЬ 1912 РОКУ)

Історик, політик, ідеолог українського консерватизму В. Липинський (1882–1931) і письменник, публіцист, політичний та державний діяч В. Винниченко (1880–1951) були представниками одного покоління, однієї історичної доби, проте різних ідеологічних світоглядів. Вони дивилися на майбутнє України з протилежних позицій: В. Липинський обстоював принципи міцної хліборобської Української держави на чолі з монархом, В. Винниченко ж був виразником ідеології соціал-демократії, яка згодом трансформувалася в соціалістичні доктрини. Тому виявлені листи В. Липинського до В. Винниченка є в певній мірі несподіванкою, бо засвідчують епізод короткого спілкування між двома майбутніми політичними опонентами. Безперечно, було між ними й те спільне, без якого потреба в обміні думками й не виникла б – національна ідентичність та вихованість на ідеях українського націєтворення початку ХХ ст. Цей момент В. Липинський і відзначає в першому листі.

Виявлений епістолярій стосується 1912 р. То був нелегкий період у житті та творчості В. Винниченка, який з 1905 р. проживав у вимушеній еміграції. Основним його заняттям на чужині та й засобом до життя була письменницька праця. Саме тоді В. Винниченко написав найвідоміші дореволюційні твори, які привернули увагу читачів новими ідеями, сюжетними лініями та образами. Творчість В. Винниченка стає предметом дискусій, а твори – об'єктом усебічної критики з боку українців. Останні, відзначаючи вроджений письменницький талант В. Винниченка, зауважували його поспішність у написанні та завершенні творів, нездатність відшліфувати сюжети й вилити їх у відповідні та довершені форми, бажання бути модним і сучасним, ігноруючи традицію та усталеність у художній літературі.

Українська критика для В. Винниченка була болючою й переживалася у супроводі тяжких рефлексій, які часто викликали депресивний та пригнічений психологічний стан. Останній спонукав письменника до роздумів про самотність та відчуженість в українському середовищі, про його перехід у російську літературу, де справді було більше шансів заробити творчою працею та відсторонитися від критики українців, бо з багатьма її зауваженнями В. Винниченко принципово не погоджувався. Він розмірковував над трагізмом своєї тогочасної ситуації у листі до Є. Чикаленка так: “Шукаєш

і бачиш раптом, що всім чужий. І аж чудно якось зробиться. А людина я громадська, без людей жити не можу. І холодно, жутко стане. Хто винний? Може, й справді я сам, може инче, що, не знаю; знаю тільки, що я навмисне цього не робив”¹.

Письменник пояснював критику його творчості небажанням українців прийняти його до когорти свого письменства та об’єктивно зрозуміти його творчі ідеї. А останні ж, за його зізнаннями, були виразом прагнення творчої особистості до “простору і розмаху”, які виключали обмеження в темах, жанрах та розмірах твору. Тобто В. Винниченко робить виклик сформованим традиціям та відстоює власний шлях у літературі, стає своєрідним опозиціонером у різних літературних жанрах письменницької творчості. Зрозуміло, що такий особний шлях був тернистим і небезпечним, він одразу викликав на себе шквал критичних зауважень, які драгували В. Винниченка та робили його впертим і безкомпромісним. Він часто повторював, що свою позицію готовий відстоювати будь-якою ціною, навіть розірвавши стосунки з найближчими людьми, бо вважав її правильною: “До уваги і критики відношусь серйозно й уважно, без сторонності і бажання щоб там не було довести своє. Але досі, мушу сказати, в моїх поглядах ще ніхто не міг мене збити”².

Отже, незважаючи на молодий вік у літературі, В. Винниченко намагається відстояти власні погляди, а тому сміливо вступає в дискусії з опонентами, намагається довести їм реалістичність та життєвість своїх героїв, не соромиться аргументам критиків відповідати власними думками, які в багатьох випадках пояснювали мотиви написання творів та розкривали його творчі ідеї. Найприскіпливішим об’єктом критики В. Винниченка стали його драматичні твори. Читачі заявили про нерозуміння авторських ідей та сюжетів п’єс В. Винниченка. Найбільше нападів письменникові дісталось за п’єсу “Щаблі життя”, яка й стала провідною темою в першому листі В. Липинського.

Твір, опублікований у літературному збірнику “Дзвін”³ (1907), майже не викликав позитивних вражень у читачів. Більшість авторів оглядів збірника та рецензентів п’єси зазначили її літературну слабкість, відсутність моралі та розкритикували етичні принципи твору: “чесність з собою”, “вільне кохання” та виправдання проституції. Так, однопартієць В. Винниченка М. Гехтер в огляді “Новини нашої літератури”⁴ назвав “Щаблі життя” “торжественним гімном проституції”, позбавленим новизни та авторської самостійності. Їхній сюжет та провідну ідею він порівняв з оповіданням російського письменника Л. Андрєєва “Тьма”, в якому знайшов багато подібного, що й дало йому

¹ Лист Винниченка В. Чикаленкові Є. 7 липня 1908 р. // Пам’ять століть. – К., 2001. – № 6. – С. 12.

² Лист Винниченка В. Чикаленку Є. 27 лютого [1908 р.] // Українське слово. – К., 1995. – 21 грудня. – Ч. 51; Вежа. – Кіровоград, 1997. – № 8–9. – С. 214.

³ Дзвін. – К., 1907. – С. 9–152.

⁴ Рада. – К., 1908. – Ч. 19. – 23 січня. – С. 1–2; Ч. 20. – 24 січня. – С. 2–3.

підстави стверджувати про несаможиттєвість В. Винниченка у його “Щаблях життя”.

М. Гехтер відзначив аморальність твору В. Винниченка та розкритикував часопис “Дзвін” за вміщення контрастних матеріалів: “Між центральним твором “Дзвону”, “Щаблями життя” – і публіцистичною його частиною спільного рішучо нічого немає. В той час, як остання закрашена в яскраво-пролетарський колір, п’еса д. Винниченка в кращім разі носить еклектичний, а в гіршім – антипролетарський характер, бо не кожен читач зможе провести демаркаційну лінію між ідеологією Мирона Антоновича і ідеологією пролетаріату”⁵.

П’есу В. Винниченка прорецензував і письменник В. Леонтович у літературно-критичному огляді “Збірник «Дзвін» за 1907 р.”⁶. Він назвав її сучасним, оригінальним і основним твором у зазначеному збірнику, проте виконаним поспішно й дидактично: автор намагався “з белетристичного твору зробити проповідницьку казань”⁷. Тим самим В. Винниченко повторював досвід своїх попередніх невдалих творів, заповнених довгими й нудними промовами-роздумами персонажів, які дуже розчаровували читача своєю надокучливістю. Рецензент зауважував і таку деталь, яка знайшла місце і в “Щаблях життя”: у В. Винниченка сильні герої, як правило, були злими, егоїстичними й ненависними. Такими рисами автор наділив і основного персонажа “Щаблів...” Мирона Антоновича. Безумовно, він є “улюбленцем автора”, але “типом цілком антисоціальним і антипатичним”.

До основних недоліків п’еси В. Леонтович відносив і авторське завдання твору: переоцінити усталені, стереотипні моральні цінності, знищити їх і утворити нові та сучасні, які він означив принципом “будь чесним з собою”, що означало “скрізь давати простір і волю собі, своїй особі, не вважаючи на інших”⁸. В. Леонтович вважав критику В. Винниченком старої моралі однобічною, нелогічною та невідповідною стереотипам тодішнього суспільного ладу. Вона йому здалася більше почуттєвою, аніж розумною. Але разом з тим письменник вважав її і закономірним явищем, яке пробивалося в суспільстві у періоди громадських рухів, що були наслідком незадоволення старим ладом. Вважаючи В. Винниченка талановитим письменником, В. Леонтович висловив йому такі побажання: “Не псуйте Вашого белетристичного таланту, беручись не за своє діло, а за діло проповідника чи мислителя. На се в Вас нема хисту”⁹.

Найширший огляд “Щаблів життя” знайшов своє місце також в українській щоденній газеті “Рада” у великій розвідці С. Єфремова “Літературний

⁵ Там само. – Ч. 19. – С. 2.

⁶ Літературно-Науковий Вістник (далі –ЛНВ). – К., 1908. – Кн. III. – С. 606–618. Передрук: *Леонтович Володимир*. Зібрання творів. – К., 2006. – Т. 4. – С. 45–56.

⁷ Там само. – С. 46.

⁸ Там само. – С. 49.

⁹ Там само. – С. 56.

намул”¹⁰. Аналізуючи творчість В. Винниченка в цілому, С. Єфремов зауважив таку важливу річ: письменник не дбав про детальну обробку власних творів, а випускав їх такими, якими вони народжувалися в його первинній фантазії, не докладаючи до новонароджених ідей та образів наполегливості й праці. Наслідком того були недовершені, несамостійні твори, написані “широкими мазками, іноді різкими, грубими штрихами”. С. Єфремов відносив В. Винниченка до таких, що вживали в роботі “не пензля, а щітки”. Також відзначав тенденційність у творчості В. Винниченка, його черствість та шорсткість. “Щаблі життя” називав найслабшим твором письменника, а основного персонажа п’єси – Мирона Антоновича – вигаданим типом, манекеном, який виконував усі забаганки свого творця-письменника. С. Єфремов знайшов у п’єсі й безліч інших недоліків, тому що провів над нею розлоге літературознавче дослідження, яке й привело його до невтішних узагальнень.

Об’єктом лише критичних зауважень “Щаблі життя” стали і в оглядах Д. Дорошенка “Українська література в 1907 році”¹¹, Г. Хоткевича “Літературні вражіння”¹², А. Товкачевського “Література і наші «народники»”¹³. С. Петлюра взагалі засумнівався у таланті В. Винниченка, називаючи його невеликим придбанням в українській літературі, а зазначену п’єсу – “темною хмаркою” в його творчості¹⁴. Вщент розкритикував “Щаблі життя” і старший приятель В. Винниченка Є. Чикаленко у листах до письменника. Зокрема, давав п’єсі таку оцінку: “Я вважаю, що писання в жанрі “Щаблів” єсть результат хвороби, яка охопила суспільство в період упадка енергії, пониження ідеалів, безнадійності на краще майбутнє. Ви, піддавшись сьому з’явищу, занехаяли ідеали тієї групи, світогляду якої Ви держались, і поплили за водою, без руля і без вітрил. Я принципіально не згоджувався з тим світоглядом, якого Ви досі держались, але не накладав на Вас ніяких пут: Ви могли собі вільно писати в ес-децькому жанрі. А коли ви впали в хоробливість, то в інтересах громадянства і Ваших власних, як письменника, я вважаю не тільки неможливим друкувати таких речей, а вважаю потрібним всіма силами боротись з сією Вашою хоробою; інакше Вашого становища я й не розумію”¹⁵.

Очевидно, така загальна критика В. Винниченка, в тому числі і його партійними товаришами (М. Гехтером, С. Петлюрою), які звинувачували письменника у декадентстві, не залишила байдужим і В. Липинського. Предметом його власного дослідження скандальна п’єса стала, як бачимо, лише через кілька років. Тоді він її отримав в окремому виданні. Прочитавши “Щаблі життя” та зіставивши їх з критичними зауваженнями зазначених авторів, В. Липинський приходив до власних, нестандартних міркувань та

¹⁰ Рада. – 1908. – Ч. 45, 46, 48, 49, 50, 53.

¹¹ Там само. – Ч. 7, 8.

¹² ЛНВ. – 1908. – Т. 42. – Кн. 4. – С. 129–138.

¹³ Українська хата. – 1911. – Т. 2. – С. 417–433.

¹⁴ Слово. – 1908. – Ч. 2. – С. 11–14.

¹⁵ Українське слово. – 1995. – 21 грудня. – С. 13.

висновків, які й викладає в розлогіму листі до автора п'єси. Він бере на себе непросту місію: стати третьою об'єктивною ланкою між учасниками тривалої літературної дискусії. Причину ж останньої В. Липинський знаходить не в поверхових явищах, а в тих глибинних соціальних процесах, які переживала тогочасна українська інтелігенція. Саме їх наслідком В. Липинський називає появу такого письменника, як В. Винниченко з арсеналом його творчих ідей. У думках автора листа неважко впіймати натяк на походження В. Винниченка з того соціального стану, який на початку ХХ ст. став основним продуцентом української інтелігенції.

Думки, висновки та узагальнення В. Липинського стосуються переважно соціальної історії, свідком якої був автор листа. Вони є надзвичайно цікавими й вартими уваги дослідників. В. Липинський не погоджується і з критиками творчості В. Винниченка і, звісно, не поділяє основних творчих принципів останнього. З приводу проблеми “В. Винниченко і українська критика” він намагається висловитися об'єктивно. В. Липинський визнає життєвість творів В. Винниченка, причину ж їх невизнання українською критикою вбачає у суспільних явищах: диференціації, що відбувалася в середовищі української інтелігенції. Головного героя “Щаблів” Мирона Антоновича називає представником інтелігенції нового про шарку – міцного, сильного і здорового.

Перший лист В. Липинського нагадує своєрідний трактат на соціальну тематику, в якому автор розмірковує про суспільну ситуацію, шляхи формування української інтелігенції, її витоки, специфіку на початку ХХ ст., не відриваючи своїх думок від реалій тогочасного життя та його найяскравіших проявів. В. Липинський, не відкидаючи категорично ідеї твору, намагається осмислити перш за все його значення. Він диференціює три основні теми, порушені В. Винниченком у “Щаблях життя”: питання моралі, ролі інтелігенції у вільних рухах та марксизму і висловлює власне ставлення до кожної з них.

Інший пласт інформації у листах свідчить, що В. Липинський, як історик, підтримав ідею В. Винниченка написати історичний роман та допомагав йому певними рекомендаціями.

Листи, що публікуються, виявлені нами в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), в особовому фонді В. Винниченка (ф. 1823), серед невідомих кореспондентів письменника. Вони написані на великоформатних аркушах, чорним чорнилом. При упорядкуванні їх до друку збережено всі авторські особливості текстів, скорочення розкриті у квадратних дужках, а малозрозумілі ситуації прокоментовано. Листи друкуються вперше.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Вельмишановний Товаришу!

Щиро радію, що на підставі Вашої картки до мене можу в цьому листі звати Вас не офіційно “добродієм” – титулом, котрий тягне звичайно за собою певну сухість, нещирість і конвенціональність. Радію тим більше, що як чоловік вихований

під ідейним впливом Р[еволюційної] У[країнської] П[артії]¹, вважаю себе зв'язаним товариською певною спільністю цього українського національного, я б назвав вихованим так з Вами, як з іншими колишніми ерупістами, хоч вважаючи на це, що сьогодні дороги наші відмінні і що, як не сдек, сьогодні я не в праві звати Вас товаришем в значінню, розуміється, строго-партійному. Книжку Вашу дістав – велике сердечне спасибі! Збірився власне писати до Вас, користуючись своїм правом читача Вашого; тим радше роблю це, одержавши Вашу картку.

На вступі зараз мушу Вас попередити, що в порушених Вами питаннях моралі я теоретично досить великий ігнорант і тому сей погляд в цей справі буде поглядом пересічного читача-українця, справді заінтересованого розвитком Вашої творчості. Взагалі це буде мій погляд безумовно щирим, це значить, що постараюсь висказати, хоч в коротці, всі думки, котрі викликала у мене Ваша брошура, нічого від Вас не ховаючи. Отже, не обмежуючись безпосереднім призначенням Вашої книжки – в'яснити непорозуміння між Вами, як автором, з одного боку, а критиками і читачами, з другого – постараюсь глянути на справу цього непорозуміння глибше, оцінити її з погляду суспільного взагалі, а українського зокрема і маю надію, що як люде, виховані в *революційному українстві*, ми найдемо досить спільних точок, щоб себе взаємно зрозуміти.

Важка це річ бути суддею-читачем між Вами як автором і критиками. Важка тому, що Ви в своїх творах порушили питання великої ваги і незвичайно трудне до розв'язання, між ними такі кардинальні, як: 1) питання моралі суспільної і особистої зі спеціальною увагою щодо морали т. з. половой, 2) питання про роллю інтелігенції у визвольних рухах і врешті 3) питання методу, яким треба розв'язати і з'ясувати суспільні явища, кажучи докладніше питання марксизму. Інші поминаю, а зверну спеціальну увагу на ці три найголовніші, тим більше, що Ваша остання книжка, що служить свого рода коментарем до Ваших творів (Ви дуже добре зробили, що її видали!) для цих питань власне дає багатий і цікавий матеріал.

Почнем з моралі, бо на перший погляд це питання видається у Вас не тільки головним, але й самотнім. Чому Вас це питання займає? Чому український марксист і революціонер, людина, котру повинні інтересувати перш за все питання політичні та економічні, раптом “вдарився” в катехизис і побачив те, що знає споконвіку кожний піп, що люде живуть, мовляв, не так, як “Бог велів”? Чому художник, котрий віщував українській літературі “красу і силу”, віддав свій талант на малювання “резонярів”, мовляв, “іскателів правди”? Критик і читач мусіли найти на це питання відповідь. І як звичайно буває, складний процес постарались в'яснити простим способом – зовнішніми обставинами. *Винниченко пав жертвою реакції*, “ему не хватило силы мысли, образования, чувства меры, чувства социальности” – кажучи словами одного з критиків, він згинув, став отступником і т. д. і т. д. Це загальний тон того, що про Вас останніми часами писалося. І в цьому ці критики не тільки помиляються, але свідомо брешуть. Як би справді Винниченко пав жертвою реакції, став революційним декадентом, коло нього можна б було пройти мовчки, як коло багатьох інших; про мертвих не говорять нічого, або говорять добре. Тільки ж Вин[ниченко] не декадент. Звідси ця лють, ця злість, з якою накиннулись на Вас навіть люди, Вам ідейно здавалось найблизші.

Отже, у Вашій творчості є сила життя, вона не переривалася, вона йде вперед і раптом викликає сильну реакцію навіть в рядах Ваших найближчих спільників. Чим це явище пояснити? Чи може справді Ви стали “отступником”, чи Ви з рево-

люціонера стали реакціонером, з соціаліста “буржуєм” і т. д.? Ні і ні. Чи може Ви збились з дороги? Шукаючи, наприклад, моралі, забули про соціалізм, шукаючи “спасіння души”, забули про боротьбу, може в половому життю хотіли втопити невдачу революції, може переконались, що “немає героїв” та стали проповідати яесь “отречення от життя, од діла, од боротьби?”. Знов таки ні і ні. Представлю. Ви як консеквентний *соціаліст* старались витягнути з своєї науки всі найвдалі й дужі консеквенції. Ви як переконаний марксист, що вірить тільки в “наслоєнія” – хотіли збудувати останнє найважніше “наслоєніє” – моралі. Інтелігент марксист додумався до кінця, захотів стати “честним з собою” і тут раптом дружною лавою стали проти нього інші інтелігенти-марксисты! Де ж тут правда? Хто з Вас справжній марксист, хто справді “честний з собою”? Дозвольте, Товаришу, що Вам без обвиняків, щиро вискажу свій погляд; а, здається мені, що мені з боку видніше.

Процес цей, продуктом котрого являється ця боротьба, котру веде з Вами соціалістична інтелігенція, в історії повторявся не раз. Уживаючи “марксистської термінології”, котру як я переконався, багато “марксистів” не розуміє, назвали його процесом класової диференціяції. В даному разі диференціяція почалась в групі здавалось досі одноцільній, в групі так зв. інтелігенції. І тому мусимо, перше чим скінчити з “моралью”, перейти до другого, зачепленого в Вашій книжці питання, питання, котре я вважаю в ній найголовнішим – питання про ролю інтелігенції в визвольному рухові народніх мас. Мій погляд, котрий я виробив собі на підставі своїх історичних студій, на цю справу такий: це, що ми ззем тепер “інтелігенцією” це здекласована частина посідаючої верстви, це пролетаріят, котрий в певній (високій стадії свого розвитку) витворюють посідаючі кляси. Кляса посідаюча (і сім’я її) розростається, всі члени її не можуть найти собі приміщення в рамках цієї кляси, не можуть жити з того, з чого жили їхні батьки. Давніше (і тепер у нас) витворювалась інтелігенція з феодалів, тепер з міщанства, духовенства і т. д. В розвиткові наших суспільств оця здекласована верства відгравала велику ролю. Вона, між инчим, є провідником всіх політичних революцій, котрі потягають за собою звичайно певну зміну соціяльних форм. І це зовсім зрозуміло. “Інтелігенція” – як здекласована частина верств посідаючих стремиться до того, щоб відвойовати утрачене становище при помочи класової боротьби, яка в кожному суспільстві була, є, і, здається, до кінця вже буде. Причому, коли одна частина інтелігенції стає на стороні однієї кляси, то друга стає по стороні протилежної кляси і починається бій, котрий в зле організованих державах кінчається звичайно революцією. Держави ж добре зорганізовані (як теперешня Англія) дбають, щоб цьому буржуазному пролетаріатові (прислужити. – *I. С.*) експанцію, примостити його на свою службу (в колоніях, наприклад) і мають до часу спокій. Цього, не уміючи, не можна зробити Росії і в результаті, будучи країною економічно найбільше відсталою, мала у себе найсильніший соціялістичний рух, мала найбільше “представників пролетаріату” – хоч самого пролетаріату властиво так як і не було, рівняючи, наприклад до Англії. Прийшла революція і як відомо “представників пролетаріату”, котрі хотіли викликати “з’організовану (розуміється!) класову боротьбу”, розгромили, раз “за неимением пролетаріата”, друге краще з’організованою реакційною інтелігенцією, а треті погромами, котрі і явились найчистішою формою класової боротьби, до котрої в тодішніх економічних обставинах доросла Росія. Політична революція не вдалась, краща частина революційної інтелігенції згинула, а що сталося з рештою, про це всі добре знаємо.

З цього становища інтелігенції – як здекласованої частини посідаючих клясів, котра намагається відвоювати утрачене становище – важлива її ідеологія.

По культурі, по психології вона нічим не різниться від тієї посідаючої кляси, з котрої вона вийшла; різниться тільки іншими політичними гаслами (її зрештою знаменито характеризує Мирон² (с. 64 з Вашої брошури) – оцими “абстрактними” кличами, котрі так разять всіх з Ваших критиків з соціалістичного табору. Отже, годі від цієї інтелігенції вимагати зміни самого життя, вона може змінити тільки його зовнішні форми – завести в разі побіди інший *політичний* лад і в цьому її велика, найбільша заслуга. Заслуга тому, що в цих нових формах росте новий зміст, що на місці однієї “моралі” завойовників, побідників, може прийти нова мораль завойованих. Бо самі завойовані без помочи інтелігенції з посеред завойовників, можуть, як це не раз показала історія, зробити погром, бунт, але не можуть зробити революції.

Ми представимо собі, що ця революційна інтелігенція не побідила, як це сталося в Росії. Що тоді робиться? Клясичний приклад того ми мали у нас на Україні за часів Руїни – другий приклад переживаємо тепер. І ми бачимо, що, крім страшної деморалізації серед цієї дореволюційної інтелігенції, починається цікавий процес, котрий я назвав би *передчасним народом*. Розбурхані цією дореволюційною інтелігенцією, народні маси починають давати ознаки свого власного життя, між инчим починають витворювати *свою власну інтелігенцію*. Коли б революція побідила, все б було в порядку: життя було б вільніше, ця нова інтелігенція поволі впливала на всіх, поволі в нові здобуті зовнішні форми вкладала б новий внутрішній зміст. Але тут нема побіди, тут є деморалізація розгрому. І ця нова інтелігенція з народніх мас, потребує для себе простору, накидається перш за все на цю “демократичну, соціалістичну” і т. д. інтелігенцію дореволюційну (котра вела революцію), щоб зіпхнути її раз, як невдалих провідників, а вдруге, як непотрібних конкурентів. Починається боротьба внутривіреволюційної інтелігенції. Мирон “выходец из народа” демаскує “поміщичих синів”, а щоб успішніше це зробити хапає їх за найбільше болюче місце, за мораль, і радить їм бути “честними з собою”, що в його розумінню значить попросту перестати існувати. Бо послухайте лишень, що кажуть люде, змальовані Вами: “не шутка брати з мужиків і частину давати на партію – ось ти сам зароби і віддай на партію”. В цьому вислові є безумовно *правда*, але одночасно він значить: відкажись від того, що у тебе є фактичною силою, а тоді вже побачимо, хто дужчий (розуміється, не “поміщичий син”, котрий немає ніяких даних встояти в такій боротьбі). Або “полова мораль” Мирона – це ж у нього – чоловіка здорового, сильного, свіжого – найкраще знаряддя боротьби зі слабими перетомленими і на цьому пункті над-дрозливими “поміщичими синами”. Він і в цій сфері “честний з собою”, бо він сильний – таке людині слабшій, а головним чином инакше класово вихованій така “честность з собою” на добре не вийде. Бо класова *мораль* є добра тільки для людей, що до цієї кляси не тільки інтелектом, не абстрактно, але *тілом і духом* належать.

“Чем честнее с собою будут наши враги, т. е. чем определеннее и яснее они согласят свое бытие с сознанием, тем развитие классовых противоречий пойдет быстрее и плодотворнее для нас” (с. 53). Це вже зовсім ясно. І не диво, що від такого консеквентного марксизму марксистиз з “поміщичих синів” підняли великий гвалт. Не диво, що вони побачили в Ваших творах те, чого в них формально не має, але в суті є, – побороювання (як вони кажуть “травлю”) дореволюційної, соціалістичної, буржуазного походження інтелігенції.

Чи за це все треба осуджувати Мирона, що він в боротьбі за існування витягнув зброю, котрою завойовники держать завойованих в послухові – зброю моралі

(т. зв.). Чи можна накидати на нього, що він нищить *легенду*, котрою соціалістична інтелігенція буржуазного походження заслонила своє дійсне обличчя. Чи можна йому кинути в лице таке важне обвинувачення: тут недалеко до провокаторства! Ні – до цього “поміщичі сини” *не мають ні морального, ніякого будь иншого права*. Мирон має права жити, Мирон має право творити нові форми життя своєї кляси, бо це він є *реальним образом* того міфічного “робочого класа”, котрим воювала досі проти своїх політичних противників соціалістична інтелігенція. Мирон – це реальна форма, це душа тієї абстрактної кляси, про котру так люблять галасувати різні “каючіся дворяне”, не маючи поняття, яка страшна сила сидить в цьому небезпечному для них самому слові. *Сила*, а значить і *правда*, як досі, на стороні Мирона. І в цьому, що Мирон виріс з “Краси і сили”³ я бачу зовсім *органічний* розвиток Вашої творчости, Вашим талантом є Ваша сила, сила стихійна, сила, котра Вам дає Ваше *право*, але котра накладає на Вас і *обов’язки*.

Чого ж мають права давити всі Вас, якої “честности з собою” в праві вимагать від Вас, лише засуджені на смерть Мирonom *українські* “поміщичі сини” всяких категорій? Як від репрезентативн[ої] нової нарождаючоїся української кляси вони мають право ждати від Вас нового українського слова. Вони мають право ждати від Вас, що Ви скажете те, чого вони сказати не були в силі, що Ви порушите такі сили, яких вони порушити не змогли. Тим більше, що Ви, як самі кажете, не тільки художник, а член певної соціальної групи, що Ви людина цільна і що поділити Вас на “людину” і “письменника” не можна. В цьому я бачу Ваше велике покликання, бо кому багато дано, від того багато і вимагається.

На мою думку, Ви, як *український письменник*, станули тепер на роздоріжжі. Мирон досі ріс і виховував себе; він спершу з цікавістю дитини розглядався по світі божому і появились Ваші прегарні, незвичайною художньою “красою і силою” перейняті перші “дитячі” оповідання. Потім він усвідомлював собі своє соціальне і почасти національне становище – методом самовизначення соціального були “щаблі його життя”. Озброєний врешті найбільшою силою в боротьбі за існування, силою *моральної рівноваги*, він “честний вже з собою” має сказати сильне, потужне слово віку дозрілого, мужського. А слово письменника – це його діло. Завдання Вас чекає тяжке. Україна лежить руїною. Зовнішній щит тяготіє над всіма обломками українського народу. Найбільшим тягарем лежить він над клясою, котрої Ви є духовим представником. Він не дає їй не тільки економічного простору, але сковує її духа, не дозволяє розвинутих силам, котрі з певністю потягнули за собою її визволення економічне. Мільйони Миронів *не мають змоги* стати честними з собою, їх гнітить мораль чужих їм не тільки тілом соціально, а й духом національно переможців.

Політична революція – діло “поміщичих синів”, у нас не завершена. Наш народ вдоволі національний, а його робітничі маси ще й вдоволі соціальні.

І в такі хвилини приходять письменники – представники цих мас і сильною рукою відкидають від незакінченої роботи українських “поміщичих синів”! Він це зробити в праві, але він бере на себе обов’язок зробити самому і їхню роботу. На Вас лягає тягар сказати українським массам слово *повного*, а значить *не тільки соціального, не тільки морального, але й політичного і національного визволення*. Чи у Мирона стане на це сили та честности з собою, – чи стане він не тільки українським бунтарем, але й українським революціонером – чи зі здорової, міцно збудованої, але передчасно, по моєму, породженої дитини, виросте сильний мужчина – від цього,

по моєму, залежить Ваша будучність як українського письменника – письменника найбільш поневолених мас, найбільш поневоленого народу.

Даруйте, Товаришу, що я відбіг трохи від теми, порушеної в Вашій книжці. Але вона викликала у мене такі думки, щоб бути супроти Вас щирим, а супроти себе честним. Тепер посылаю їх (навіть не перечитуючи, щоб мимохіть не змінити форми і стилем не прикривати суті. Я все старався Вас і хотів зрозуміти, думаю, що Ви також захочете зрозуміти мене).

Тепер перехожу до задуманої Вами праці, в котрій з дорогою душею рад Вам допомогти, чим зможу. Я б пропонував Вам такий плян вступної роботи до Вашої праці.

Головне тут добре пізнати епоху, про котру хочать писати. Отже, для цього, на мою думку, насамперед, треба прочитати кілька історичних монографій про ці часи. Потім простудіювати кілька збірок історичного матеріалу з тих часів (акти, літописі і т. д.), а тоді вже, як Вас зацікавить якийсь соціальний момент, або якісь історичні постаті, то взятись до спеціальних студій сього моменту, або цих постатей. Я в такому порядку радив би Вам прочитати оці книжки:

I. Історичні монографії.

1) Прочитати розділи про історію козаччини в підручникові *Грушевського* (Очерк історії укр[аїнського] народу по російськ[ому]⁴, глави XIV–XXI. Потім:

2) Костомаров. Б. Хмельницький⁵.

3) Грушевський. Хмельницький і Хмельницщина⁶.

4) – // – *Богданові роковини* в томі XXXIX. Літ[ературно-]Наук[овий] Вістн[ик] за рік 1907⁷.

5) А. Єфименко⁸. Очерки истории Правобережной Украины (Южная Русь, т. I)⁹.

6) Характеристика самого Хмельницького (найкраща, яка досі є) в першому розділі книжки польського історика L. Kubala¹⁰, *Wojna Moskiewska. Szkice historyczne*, т. III.

7) Потім добре б було прочитати по одній книжці, написаній з відомостями становища до Хмельницького, хоча б деякі розділи. Rawita-Gawroński. *Bogdan Chmielnicki* (2 томи)¹¹.

8) Куліш П. Отпаденіє Малороссіи от Польши (3 томи)¹².

II. Збірка актів і літописі.

1) Пам'ятники, изданные Киевскою археографическою комиссией¹³, т. I і II.

2) Акты Южной и Западной Россіи¹⁴. Том III і XIV.

3) Літопись *Самовидца*¹⁵.

4) Літопись *Величка*¹⁶.

III. Исторические песни малорусскаго народа, изданныя Антоновичем и Драгомановым¹⁷.

2) Франко. Хмельницщина в сучасних віршах¹⁸.

3) – // – Студії над народніми піснями. Записки, т. т. 98, 101, 103 і 104¹⁹.

Цими днями вишлю Вам всі надруковані досі аркуші з моєї монографії про Виговського.

Всі ці вищезазначені книжки дістанете у Львівських бібліотеках. Як би Ви не могли дістати – пишіть – роздобуду їх для Вас тут. Думаю, що в часі читання цього матеріалу зацікавить Вас спеціально якась постать, або якийсь епізод. *Пишіть тоді до мене*, а я Вам постараюсь надати всі відомості і переслати всі матеріали про цю

Інна Старовойтенко

особу або епізод. Як би Вам цей присланий Вам плян не подобався, пишiть також, обдумавши якийсь iнший. У всякому разi радив би я Вам почати з монографiї i зазнайти з епохою, бо в тому матерiалi, без знання епохи, розгубитесь i змарнуєте без потреби багато працi.

Мiцно стискаю Вашу руку i бажаю всього найкращого.

Ваш В. Липинський.

Кракiв

25. XII / 7.I.1912

ul. Kollontay

До Левка²⁰ пишу я одночасно.

ЦДАВО України. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 77–81зв. (Оригiнал).

№ 2

Кракiв 9/22.I.1912

ul. Kollontay 8. II

Вельмишановний Товаришу!

Даруйте, що запiзнився трохи з вiдповiдю. Чогось дуже погано себе останнiми часами почував, а в таких хвилинах просто не можу писати листiв.

З Вашого листа бачу, що праця Ваша посувається вперед, i вiдчуваю, що вона починає Вас захоплювати. Найкращим доказом цього є для мене Ваша боротьба з Костомаровим, про котру згадуєте. Майте тiльки терпiння добратись з ним до кiнця.

Художник, людина з чуттям, не може спокiйно читати Костомарова через його неможливий iндеферентизм, з яким вiн викладає iсторичнi факти. Але що вiн цi факти викладає досить повно, отже, прочитати його насамперед треба конче – потiм вже легше Вам буде орієнтуватися в матерiалi.

Свою монографiю пришлю Вам, як тiльки всi аркушi будуть начисто надрукованi – вона поспiє мабуть саме на час, коли Ви вже переглянете пiдставову лiтературу.

I не зражуйте першими труднощами. З сучасних українських письменникiв iсторичну повiсть з часiв Хмельнищини можете написати тiльки i виключно Ви. Це ж часи великих дiл: людей-титанiв. Треба мати самому почуття сили, щоб тодiшнiх *людей*, а не манекенiв, як досi бувало у нас, змалювати i в творi художньому воскресити.

Як Вам потрібнi будуть подробицi, матерiали i т. ин. – пишiть!

Мiцно стискаю Вашу руку.

Ваш Вяч. Липинський.

ЦДАВО. – Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 82–83 (Оригiнал).

КОМЕНТАРІ

1. РУП – перша українська політична партія в Наддніпрянській Україні. Створена 11 лютого 1900 р. у Харкові Д. Антоновичем, М. Русовим, Л. Мацієвичем, Б. Камінським, О. Коваленком, О. Андрієвським та ін. Автором її програми – “Самостійна Україна” – був М. Міхновський.

2. Мирон Антонович – головний герой п’єси “Щаблі життя”.

3. “Краса і сила” – оповідання В. Винниченка.

4. Йдеться про працю М. Грушевського “Очерк истории украинского народа”, яка двічі видавалася у С.-Петербурзі: у 1904 та 1906 рр.

5. “Богдан Хмельницький” – історична монографія М. Костомарова. Вперше друкувалася в журналі “Отечественные записки” (1857. – № 1–8) під назвою “Бог-

дан Хмельницький и возвращение Южной Руси к России”. Окремим виданням, переробленим і доповненим, побачила світ у 1859 р. у двох томах під попередньою назвою. Третє видання вже називалося “Богдан Хмельницький” і вийшло в трьох томах 1870 р. у серії “Исторические монографии” (IX–XI тт.). Усі видання виходили у С.-Петербурзі. Праця була перевидана і в 1904 р. у серії “Собрание сочинений Н. И. Костомарова”. Вважається першою в українській історіографії спробою висвітлити військову й державно-політичну діяльність Б. Хмельницького на великому фактичному матеріалі.

6. Праця М. Грушевського “Хмельницький і Хмельницщина. Історичний ескіз” друкувалася в “Записках НТШ” (1898. – Т. XXIII–XXIV. – С. 1–30), передруковувалася у виданні: “Розвідки і матеріали до історії України-Руси” (Львів, 1900. – Т. 3). Див. також: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. – Львів, 2004. – Т. 6. – С. 466–489.

7. Дана стаття М. Грушевського була написана у Криворівні 29–30 липня 1907 р. до 250-ліття з дня смерті Б. Хмельницького. Вперше надрукована в ЛНВ (1907. – Кн. VIII– IX. – С. 207–212). У 1917 р. автор включив її до збірки “З політичного життя старої України: Розвідки, статті, промови” (К., 1917. – С. 84–88). Передрук див.: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. – Львів, 2005. – Т. 2. – С. 332–336.

8. Єфименко (Єфименкова) Олександра Яківна (1848–1918) – історик, етнограф, педагог. Член Історично-філологічного товариства при Харківському університеті, від 1907 р. очолювала кафедру і викладала історію України на Бестужевських вищих жіночих курсах у Санкт-Петербурзі. У 1910 р. Харківський університет присудив їй вчений ступінь почесного доктора історії (вона стала першою жінкою в Росії, яка здобула такий ступінь). Широку популярність здобув її нарис “История украинского народа” (1906).

9. Йдеться про працю О. Єфименко “Южная Русь. Очерки, исследования и заметки”, що вийшла у С.-Петербурзі в двох томах у 1905 р.

10. Йдеться про польського історика, дійсного члена НТШ Людвіка Кубалю (1838–1918).

11. Францішек Равіта-Гавронський (справжнє прізвище – Гавронський, 1845–1930) – польський історик і літератор, родом з Вінниччини. Видав джерела до періоду Хмельниччини і про українську політику польської аристократичної еміграції на чолі з князем А. Чарторийським. Негативно ставився до українського козацтва та гайдамацьких рухів. Автор наукових досліджень “Historia ruchów hajdamackich w 18 w.” (I–II, 1899–1901), “Bogdan Chmielnicki” (t. I–II, 1905–1909) та ін.

12. “Отпадение Малороссии от Польши (1340–1654)” – праця П. Куліша в трьох томах. Вперше була опублікована в Москві у “Чтениях в Императорском Обществе истории и древностей Российских при Московском университете” за 1888–1889 рр. (кн. 145–148).

13. Київська археографічна комісія була заснована 1843 р. з ініціативи М. Максимовича. Вона проводила активну пошукову діяльність в архівах державних установ, магістратів, монастирів та приватних архівах. На основі зібраних матеріалів та документів 1852 р. було створено Київський Центральний Архів Давніх Актів. Підготувала та опублікувала фундаментальні видання: “Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов” (К., 1845–1859. – Т. 1–4), “Древности, изданные Археографической комиссией” (К., 1846. – Вып. 1–3), “Архив Юго-Западной России” (К., 1859–1911. – Ч. 1–8), “Летопись событий в Юго-Западной России в 17 ст.” (К., 1848–1864. – Т. 1–4) та ін.

14. Йдеться про “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией” (СПб, 1863–1892. – Т. I–XV) – збірники історичних документів XIV–XVII ст. із фондів Малоросійського та Польського приказів теперішнього Російського державного архіву давніх актів у Москві.

15. Літопис Самовидця – історичний твір, джерело до історії України XVII ст. Охоплював період до Б. Хмельницького, часи Хмельниччини й Руїни (до 1676 р. включно). Друга його частина була написана в Стародубі у формі літопису і відображала події до 1702 р. Вперше опублікований О. Бодянським у 1846 р., наукове його видання було здійснено у 1878 р. Київською Археологічною комісією за редакцією і зі вступною статтею О. Левицького.

16. Літопис Величка – трактат історика українського козацтва С. Величка. Написаний між 1715 і початком 1720-х рр. Присвячений подіям української історії з середини XVII і до початку XVIII ст. Перший том рукопису охоплював 1648–1659 рр., другий – 1660–1700-і рр. Вперше був надрукований у 1848–1864 рр. в чотирьох томах Київською Археологічною комісією.

17. “Исторические песни малорусского народа, изданные Антоновичем и Драгомановым” – наукова праця, видана в 1874 р. За словами М. Грушевського, це була “історія українського народу, розповіджена ним самим в поетичній формі”. Містила обрядові, історичні пісні, балади, думи: 20 пісень “віку дружинного і княжого”, 10 дум, 37 історичних пісень і балад. Вийшов лише перший том цього видання. У 1874 р. був готовий до друку і другий том, що містив “пісні віку козацького”, у третьому ж томі були зібрані пісні про Гетьманщину. Але II і III томи не були видані. Частина ненадрукованих пісень була видана М. Драгомановим у Женеві у збірці “Політичні пісні Українського народу” (1883, 1885).

18. Очевидно, йдеться про працю І. Франка “Хмельницщина 1648–1649 років в сучасних віршах”. Вона публікувалася в “Записках НТШ” (т. XXIII–XXIV).

19. Праця називалася “Студії над українськими народними піснями”. Публікувалася також у “Записках НТШ” (розділ “Хмельницщина (думи, пісні та вірші)”: 1910. – Т. 98. – Кн. VI. – С. 31–54; розділ “Козаки і Хмельницький перед р. 1648”: 1911. – Т. 101. – Кн. I. – С. 39–62; 1911. – Т. 103. – Кн. III. – С. 28–53; розділ “Хмельницький, Чаплінський і Барабаш”: 1911. – Т. 104. – Кн. IV. – С. 38–72).

20. Йдеться про Лева Осиповича Юркевича (1884–1917 або початок 1918), українського партійного діяча, публіциста, журналіста, члена РУП, одного із засновників УСДРП.

Інна Старовойтенко (Київ). **Два листи В’ячеслава Липинського до Володимира Винниченка (січень 1912 року).**

У публікації подано два листи за 1912 р. українського історика, політика, ідеолога українського консерватизму В. Липинського до письменника й політика В. Винниченка. Перший лист написано під враженням брошури В. Винниченка “О морали господствующих и морали угнетенных” (1911). Вона викликала у В. Липинського глибокі роздуми щодо творчості В. Винниченка та ставлення до неї українських критиків. Автор спробував розібратися у причинах непорозуміння між письменником та критиками, переклавши їх у площину соціальної історії, та знайшов їх в особливостях формування української інтелігенції на тому етапі. На його думку, вона переживала диференціацію

Два листи В'ячеслава Липинського до Володимира Винниченка

і виштовхнула у суспільство новий тип інтелігенції, до якого В. Липинський відніс В. Винниченка і окремих його героїв. У поле зору В. Липинського потрапляє і розкритикована п'єса В. Винниченка "Щаблі життя". Автор листа виділяє в ній провідні теми, висловлює власний погляд на кожну з них та осмислює значення п'єси в цілому. Другий лист свідчить про підтримку В. Липинським ідеї В. Винниченка щодо написання твору на історичну тематику і його готовність надати консультації письменникові.

Ключові слова: епістолярій, українська критика, інтелігенція, соціальна диференціація, брошура.

Инна Старовойтенко (Киев). Два письма Вячеслава Липинского к Владимиру Винниченко (январь 1912 года).

В публикации поданы два письма за 1912 г. историка, политика, идеолога украинского консерватизма В. Липинского к писателю и политику В. Винниченко. Первое письмо написано под впечатлением брошюры В. Винниченко "О морали господствующих и морали угнетенных" (1911). Она вызвала у В. Липинского глубокие размышления о творчестве писателя и отношении к нему украинских критиков. Автор попытался разобраться в причинах конфликта между писателем и критикой, переложив их в плоскость социальной истории. Он находит их в особенностях формирования украинской интеллигенции на том этапе. По его мнению, она переживала дифференциацию, результатом которой стал новый тип интеллигенции, к которому он отнес В. Винниченко и отдельных его героев. Второе письмо свидетельствует о поддержке В. Липинским идеи В. Винниченко написать произведение на историческую тематику и его готовность дать консультации писателю.

Ключевые слова: эписотлярій, украинская критика, интеллигенция, социальная дифференциация, брошура.

Inna Starovoitenko (Kyiv). Two Letters of Viacheslav Lypynsky to Volodymyr Vynnychenko (January 1912).

The article contains two letters of Ukrainian historian, politician and ideologist of Ukrainian conservatism Viacheslav Lypynsky to writer and politician Volodymyr Vynnychenko dated 1912. The first letter is written under the influence of Vynnychenko's brochure 'On the Morality of Domination and the Morality of the Oppressed' (1911). Vynnychenko's work and attitudes of Ukrainian critics evoked deep reflections on the part of Lypynsky as a reader. The author of the letter makes an attempt to see the reasons for the misunderstanding between the writer and critics, putting them into the sphere of social history and concluded that they were related to some features in the formation of Ukrainian intellectuals. According to his opinion, they were experiencing differentiation while generating new types of intellectuals in their society which included Vynnychenko and some of included the heroes in his writings. Lypynsky also reviews a play by Vynnychenko 'Stages of Life'. The author of the letter selects its leading themes, expresses his own point of view on each of them and appraises its general value. The second letter testifies to Lypynsky's support of Vynnychenko's ideas to write a historical work and his consultative support of the writer.

Key words: correspondence, Ukrainian critics, intellectuals, social differentiation, brochure.